

yoksa da 890'da (1485) başlayan Osmanlı-Memlûk savaşlarında Hersekzâde Ahmed Paşa'nın, ardından Hadım Ali Paşa'nın yanında bulunduğu, sonra da II. Bayezid'in Modon seferine katıldığı (a.g.e., VIII. Defter, s. 205) ve kendisine timar olarak verilen Filibe'de öldüğü bilinmektedir (a.g.e., VII. Defter, s. 201).

Kızıl Ahmed Bey'in tasavvufla ilgilendiği, II. Bayezid devrinin Halvetî şeyhlerinden Dâvud Efendi'ye (*Osmanlı Müellifleri*, I, 69) gönderdiği mektupta ondan sü-lûk ve devâir-i hamse hakkında mâlûmat istediği, şeyhin de gerekli cevabı gönderdiği, bu meseleye dair *Gülşen-i Tevhîd* adında bir kitap yazdığı anlaşılmaktadır (Mecdî, s. 374).

İsfendiyarogulları diye de anılan Candaroğlu Beyliği, bazı eserlerde bu son hükümdarının adıyla Kızılahmedliler şeklinde de zikredilir. Kızıl Ahmed Bey'in oğulları Mûsâ ve Mirza Mehmed Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmuşlardır. Bunlardan Mehmed, II. Bayezid'in kızlarından biriyle evlenmiş ve bu evlilikten II. Selim ve III. Murad dönemlerinin önemli şahsiyetlerinden Şemsî Ahmed Paşa dünyaya gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kıvâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (nşr. Fr. Babinger), İstanbul 1955, s. 211 vd.; Ebû Bekr-i Tih-rânî, *Kitâb-ı Diyârbakriyye* (nşr. Necati Lugal – Faruk Sümer), Ankara 1993, II, 543; Âşik-paşazâde, *Târih*, s. 156-157, 160, 168; Tursun Bey, *Târih-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 153, 156; *Rûhî Târihi* (nşr. Halil Erdoğan Cengiz – Yaşar Yücel, *TTK Belgeler*, XIV/18 [1992] içinde), s. 455; Huncî, *Târih-i 'Âlem-âra-yı Emîni* (nşr. J. E. Woods), London 1992, s. 150, 153; Neşrî, *Cihanûmâ* (Unat), II, 744, 746, 748, 754, 774, 802; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osmân* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 254-255, 260, 272; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 185-186, 190-191, 199-201, 207; VIII. Defter, s. 205; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 374; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279-80, I, 473 vd., 476, 482, 498-499; II, 56, 61; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 375, 377; Hammer (Atâ Bey), III, 58, 60; *Osmanlı Müellifleri*, I, 69; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 29-30, 135-136, 137, 147, 191; Daniş-mend, *Kronoloji*², I, 291, 292, 296, 322; Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1953, s. 256, 257, 258-259, 282, 284, 286, 300, 307; Yaşar Yücel, *Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 7, 100-101, 109, 112, 115, 117-123; Ali, "Candaroğlu Hükümeti", *TOEM*, XIV/1 (1340), s. 20 vd.; R. Anhegger, "Muâli'nin Hünkârname", *TD*, I/1 (1949), s. 150 vd., 153; Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *TTK Belleten*, XVIII/70 (1954), s. 217.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KIZILARSLAN

(ö. 587/1191)

Azerbaycan atabeglerinden
(1186-1191).

Adı Osman, lakabı Muzafferüddin, unvanı Kızılarslan olup İldenizliler hânedanının kurucusu Şemseddin İldeniz'in oğludur. Annesi Irak Selçuklu Sultanı I. Tuğrul'un dul kalan hanımıdır. Bundan dolayı Kızılarslan, Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah b. Tuğrul'un anne bir kardeşidir.

İldeniz, 555 (1160) yılında Hemedan'da üvey oğlu Arslanşah'ı Irak Selçuklu tahtına oturtup atabeg sıfatıyla devlet işlerini eline alınca büyük oğlu Nusretüddin Muhammed Cihan Pehlivan'ı ona emîr-i hâcib, küçük oğlu Kızılarslan'ı da emîr-i silâh tayin etti. Kızılarslan 1171'de Rey, 1174'te ağabeyi ile birlikte Tebriz, 1175'te babasının yanında Gürcistan seferlerine katıldı. Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul, beylerin isteğine uyarak Kızılarslan'ı başşehir Hemedan'a çağırarak kendisini atabeg tayin etti. Kızılarslan birkaç gün sonra II. Tuğrul'un huzurunda bulunduğu sırada sultanın hâcibi Karagöz tarafından öldürülmek istendi, ancak sultan buna engel oldu. Atabeg Cihan Pehlivan'ın dul eşi İnanç Hatun, Kızılarslan'ın atabeg sıfatıyla devletin idaresini eline almasından memnun olmamıştı. Bu yüzden kocasının askerlerini Rey'de toplayarak muhalefete geçti. Bunu öğrenen Kızılarslan Rey üzerine yürüdü. İnanç Hatun'un kumandanları savaşmayı göze alamayıp Bistâm tarafına çekildiler. Kızılarslan, Rey'de bulunan İnanç Hatun ile oğulları Mahmud ve Ömer'e yakınlık gösterdi. Yanında kontrol altında tuttuğu II. Tuğrul'un bir gece gizlice kaçması üzerine onu yakalamak için Damgan'a kadar giden Kızılarslan yenilerek Hemedan'a döndü. Sultanın gelmekte olduğu şâyiasının çıkması üzerine ağırlığını bırakıp Azerbaycan'a gitti (Ekim - Kasım 1187).

Kızılarslan buradan Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînilâh'a elçi gönderip ondan Tuğrul'a karşı yardım istedi. Uzun zamandan beri Selçuklu Devleti'nin yıkılmasını dış siyasetinin en önemli meselesi sayan halife, Kızılarslan'ın isteğini kabul etti ve kendisine saltanat menşuru bile gönderdi. Kızılarslan kalabalık ordusuyla Hemedan önünde göründü. Ancak yapılan savaşta Tuğrul'un askerleri galip geldi. Kızılarslan halifeden istediği yardımın gelmekte olduğunu duyunca onları karşıla-

mak için Esedâbâd'a gitti. Abbâsî ordusuyla Esedâbâd'da birleşti ve Hemedan'a gidilmesine karar verildi.

Sultan Tuğrul, müttefik ordunun yaklaşması üzerine Hemedan'ı terkederek Azerbaycan'a gitmek zorunda kaldı. Abbâsî ordusuyla birlikte Hemedan'a gelen Kızılarslan, Selçuklu hânedanından Süleyman'ın oğlu Sencer'i sultan ilân edip hutbeyi onun adına okuttu (Eylül 1188). Çok geçmeden müttefikler arasında ihtilâf çıktı. Bunun üzerine Kızılarslan Azerbaycan'a, Abbâsî ordusu Bağdat'a, Sultan Tuğrul da Hemedan'a döndü.

Kızılarslan bu arada İnanç Hatun'la evlenerek duruma daha da kuvvetlendirdi. Bir süre sonra Sultan Tuğrul'un, Azerbaycan valisi olan İzzeddin Hasan Bey'in yardımıyla toplanan 10.000 atlının başında harekete geçtiği haberi geldi. Kızılarslan hemen askerini toplayıp Azerbaycan'a gitti. Bir rivayete göre Kızılarslan Tuğrul ile savaşmaya cesaret edemeyip Hemedan, İsfahan, Rey ve Kazvin yörelerini kendisine bıraktığını bildirmiş, barış önermiş, Tuğrul da bunu kabul etmiş, ardından askerlerinin çoğunu vilâyetlere dağıtmış ve memleketlerine dönmelerine izin vermişti. Bunu beklemekte olan Kızılarslan âniden hücum ederek sultanı tam bir bozguna uğratmıştı. Sultan Hemedan'a doğru kaçtı; Kızılarslan da onu takip ederek yakaladı ve oğlu Melikşah'la birlikte Kehrân Kalesi'ne gönderdi (Ekim 1190). Böylece Kızılarslan Irak'ı kesin olarak idaresi altına aldı. Bu sırada Irak Selçuklu tahtında Sencer bulunuyordu. Bağdat'tan, halifenin Irak Selçuklu tahtına Kızılarslan'ın oturmasını arzu ettiği haberinin gelmesi üzerine Kızılarslan tahta oturdu. Abbâsî halifesi, Selçuklu Devleti'nin yeniden kuvvetlenerek İrâk-ı Arab'ı zaptedip halifelîğin maddî kudretine son vermesinden korktuğu için bu mücadelede Kızılarslan'ı destekledi. Ahlatşahlar, Saltuklular, Merâga ve Ebher hâkimleri, bazı kaynaklara göre de Salgurlular Kızılarslan'ı metbû sultan olarak tanıdılar. Fakat şiddetli siyaseti yüzünden Kızılarslan'ın kendilerini cezalandıracağı endişesine kapılan bazı kumandanlar, onu ortadan kaldırmak için öz oğullarının hânedanın başına geçmesini isteyen İnanç Hatun'la iş birliği yaptılar. Kızılarslan bir gece uyurken öldürüldü (Şâban 587 / Eylül 1191).

Kızılarslan âdil ve iyilik sever, dirayetli bir insandı. Kıpçak Türkleri'nden teşkil ettiği bir hassa ordusu vardı. Şairleri himaye etmiş, Genceli Nizâmî, Evhadüd-

KIZILARSLAN

dîn-i Enverî, Kıvâmî ve Zâhîr-i Fâyâyî gibi büyük şairler onun için kasideler yazarak bol câizeler almışlardır. İldenizliler, Kızılarslan'ın Selçuklu tahtını ele geçirmesiyle hayal edebilecekleri en son merhaleye ulaştılar. Fakat onun öldürülmesi üzerine kısa süre içinde çöktüler.

BİBLİYOGRAFYA :

Râvendî, *Râhatû's-sudûr* (Ateş), I-II, bk. İndeks; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, bk. İndeks; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 268, 270, 423, 487, 504, 526, 527, 560; XII, 6, 24, 75, 94; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 268-269; Reşîdüddin, *Câmi'ü'l-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, bk. İndeks; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Browne), s. 473-475; Faruk Sümer, "Kızıl-Arslan", *JA*, VI, 787-789; Mehmed Altay Köymen, "Tuğrul II.", *a.e.*, XII/2, s. 19-25.

FARUK SÜMER

KIZILAY

Millî ve milletlerarası yardım kurumu.

İsviçre hükümetinin daveti üzerine on altı devletin katılımıyla 22 Ağustos 1864'te imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ne göre kurulan Kızılhaç Teşkilâtı'nın benzeri olarak Osmanlılar tarafından teşkil edilmiş olup amblemi beyaz zemin üzerine kırmızı aydır. Bu yardım cemiyetinin teşekkülüyle ilgili ilk faaliyet, Salîbiahmer adıyla andığı Kızılhaç'ın kuruluş çalışmaları için Cenevre'ye delege göndermeyen Osmanlı hükümetinin 5 Temmuz 1865'te Cenevre Sözleşmesi'ni imzaladıktan sonra 1867'de Paris'te düzenlenen sağlık sergisine ve Milletlerarası Kızılhaç Sıhhiye Konferansı'na katılmak üzere görevlendirdiği Mekteb-i Tıbbiye muallimi Miralay Abdullah Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Milletlerarası Yaralıları Yardım Komitesi Başkanlığı, 19 Eylül 1867'de yaralıları yardım derneği kurulması konusunda Cenevre Sözleşmesi'nin tatbiki için çalışan Abdullah Bey'e yetki vermesi üzerine Serdâriekrem Ömer Lutfi Paşa'nın himayesinde ve Marko Paşa'nın başkanlığında geçici bir komite kurulmuş, Abdullah Bey komitenin genel sekreteri olmuştu. 11 Haziran 1868'de imzalanan bir taahhütnâme ile de Mecrûhîn ve Marzâ-yi Askeriyyeye İmdad ve Muâvenet Cemiyeti resmen teşkil edilmişti.

Bu cemiyetin 1877'ye kadar olumlu bir faaliyet göstermemesi II. Abdülhamid'in himayesinde yeni bir cemiyetin kuruluşuna yol açtı. Avrupa'da oluşturulan Kızılhaç'a paralel biçimde hilâli amblem olarak alan Osmanlı Hilâliahmer (Kızılray) Ce-

miyeti 14 Nisan 1877'de faaliyete başladı. Cemiyetin ilk başkanı Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyye ikinci reisi Hacı Ârif Bey idi. Hilâliahmer Cemiyeti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda cephe gerisinde dokuz seyyar hastahane ile İstanbul'da dört hastahane açarak 25.000'den fazla yaralı ve hasta askeri tedavi ettirdi. 1897'deki Türk-Yunan savaşında da iki hastahane vapuru kiralararak yaralı ve hasta askerleri İstanbul'a taşıdı. Cemiyetin varlığı, hilâli amblem olarak alması yüzünden Milletlerarası Kızılhaç Komitesi'nce uzun süre kabul edilmedi. Nihayet 1907 Haziranında Londra'da toplanan Milletlerarası VIII. Kızılhaç Konferansı'nda Besim Ömer Paşa'nın (Akalin) gayretleriyle hilâlin amblem olarak alınması resmen onaylandı.

II. Meşrutiyet'in ardından ortaya çıkan cemiyetleşme atmosferi içinde Hilâliahmer Cemiyeti'nin güçlendirilerek teşkili için hazırlıklar başlatıldı. Hariciye Nâzırı Rifat Paşa'nın çabaları sonucu cemiyet yeniden teşkilâtlandırıldı ve bir nizamname hazırlandı. Umumi meclis, 20 Nisan 1911'de Tokatlıyan Otel'i'nde Sadrazam İbrâhim Hakkı Paşa'nın başkanlığında toplanarak otuz kişilik umumi merkez heyetini seçti. Tophane'de üç katlı bir bina cemiyetin ilk idare merkezi oldu. Başkanlığa Rifat Paşa, başkan vekilliklerine Prens Abbas Paşa ile Talat Bey, müfettişliğe Mehmed Ali Bey, başkâtipliğe Rifat Bey, muhasebeciliğe Kemal Ömer Bey ve venedarlığa da Fuad Bey getirildi. Cemiyet ilk kongresini 13 Nisan 1912'de eski sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın başkanlığında yaptı.

Bu arada kadınlar da Hilâliahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerine katıldı. Besim Ömer Paşa'nın teşebbüsüyle 1912 yılı başında kurulan Hilâliahmer Hanımlar Merkezi cemiyetin merkez binasında çalışmalarına başladı. Cemiyetin yeniden kuruluşu esnasında kurucu meclis üyeleri arasında devletin ve toplumun her kesiminden etkili şahısların bulunması bunun kısa sürede benimsenip tanınmasını sağladı. Bu başarıda İttihat ve Terakkî Cemiyeti mensupları ile İttihatçı doktorların önemli rolü olmuştur.

Hilâliahmer Cemiyeti Trablusgarp Savaşı'nda Gıryan, Humus ve Bingazi hastahanelerinde 3013 yaralı ve hastayı tedavi ettirdi. Balkan Savaşı'nda da çoğu 1000 yataklı on beş Hilâliahmer hastahanesi hizmet verdi. Aynı zamanda Gülnihal vapuru da hastahane haline getirilerek yıllarca kullanıldı. Bunun yanında savaş dolayısıyla gelen göçmenlerin yerleştirilmesinde ve savaş esirlerinin değişiminde de büyük rol oynadı. I. Dünya Savaşı başlayınca cemiyetin genel merkezi yetkilerinden önemli bir kısmını idare heyetine bıraktı. Savaş yıllarında Hilâliahmer Cemiyeti yurt içinde ve yurt dışında teşkilâtını genişletti. 1914 yılı başında, henüz merkez ve şube teşkil edilmemiş olan yerlerdeki vali ve mutasarrıflara cemiyet ve Dahiliye Nezâreti tarafından tbligatla bulunularak faaliyete geçmeleri istendi. Bu dönemde faal merkezler arasında Ankara, Çankırı, İzmir, Sivas, Edirne, Bağdat, Yemen ve Sofya'nın adı geçmektedir. Tıp Fakültesi müderris muavinlerinden Hikmet Bey (Gizer) Berlin, Viyana ve Budapeşte'de Hilâliahmer komiteleri

Kızılray'ın Millî Mücadele sırasında cephe gerisinde görev yapan elemanlarından içlerinde Halide Edip Adıvar'ın da bulunduğu (oturan) bir grup